

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וירא תש"פ¹

חסד לאברהם

למן. בשכר 'נהוא ע'מד ע'ליהם' - זכו לעמוד הענן. בשכר 'יקח נא מעט מים' - זכו לבארה של מרים" (ב"מ פו, ב).
ונשאלת השאלה: וכי רק באותו יום הכניס אברהם אורחים! מדוע אפוא מונים חז"ל דוקא את הדברים שעשה אברהם באותו יום? הסבירו בזה, שזהו מפני שבאותו יום מגיע אברהם לשיא מדרגתו במידת הכנסת האורחים שלו. הוא זקן בן תשעים ותשע שנה, ביום השלישי למילתו, הוא חולה, החום כבד מאד [כיון שהקב"ה הוציא חמה מנרתיקה כדי שלא להטריחו באורחים (ב"מ פו, ב)], ובכל זאת הוא ממחר ורץ. רץ לַבָּקָר, רץ לשרה, רץ לזה ורץ לזה, ביום הזה הוא מגיע לשיא השלמות של הכנסת האורחים שלו. לכן היום הזה קובע את מתן השכר. כמובן, הוא מקבל שכר גם על כל שאר הימים שהכניס אורחים, אבל ביום הזה הגיע לפסגה של הכנסת האורחים, לכן זה היום הקובע, מה יהיה שכרם של בני ישראל אחר כך.

חסדו של אברהם לעומת חסדו של נח

כפי שהזכרנו, חז"ל אמרו, "אמרה מידת החסד, כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי לעשות מלאכתי, שהרי אברהם עמד שם במקומי". אברהם הוא הביטוי הגשמי של מידת החסד האלקית בעולם.

וצריך להבין: למה דוקא אברהם הוא המייצג של מידת החסד? והרי נח עשה לכאורה יותר חסד מאברהם אבינו! מאה ועשרים שנה הוא בונה תיבה לכל הברואים, ומכין מזון לשנה שלימה לכל הברואים, אחר כך הוא יושב שנים עשר חודש בתיבה עם כל בעלי החיים, וכפי שחז"ל מתארים, שנה שלמה לא ראו נח ובניו שינה בעיניהם! (תנחומא פר' נח אות ט) שמונה מלצרים בלבד (נח, שלושת בניו, וארבע נשותיהם) משרתים אלפי בעלי חיים, שכל אחד מהם זקוק למזון אחר, בזמן אחר. זה אוכל בשרי, זה אוכל חלבי, וזה אוכל פְּרָנָה; זה אוכל פְּבָקָר, זה אוכל בצהורים, וזה בערב, זה לפני תיקון חצות, וזה לפני ותיקין. כל שעות היום והלילה אין להם מנוחה. א"כ לכאורה נח עשה יותר חסד מאברהם אבינו, ובכל זאת מידת החסד מתייחסת יותר אל אברהם. למה ומדוע?

כמה תשובות בדבר: האחת - נח עשה בציווי, אברהם עשה בלי ציווי. חוץ מזה, נח עשה חסד עם בעלי חיים, ואברהם עשה חסד עם בני אדם. אבל התשובה העיקרית היא, שנח עשה חסד גשמי, נתן לחיות אוכל, ואילו אברהם עשה חסד רוחני, להביא את הבריות לחיי העוה"ב. אמנם

אברהם אבינו - הביטוי הגשמי של מידת החסד

האלקית בעולם

אנו רגילים לייחס את מידת החסד לאברהם אבינו. "תתן אֶמֶת לַיַּעֲקֹב, חֶסֶד לְאַבְרָהָם" (מיכה ז, ט). חז"ל אף אמרו, "אמרה מידת החסד, כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי, שהרי אברהם עמד שם במקומי" (ספר הבהיר אות קצ"א, עמ' פו). כלומר, חסדיו של אברהם אבינו בעולם כל כך מרובים, עד שכביכול אין צורך במידת החסד של הקב"ה. אברהם הוא הביטוי הגשמי של מידת החסד האלקית בעולם.

הביטוי המובהק ביותר למידת החסד של אברהם אבינו מופיע בפרשתנו. "וַיָּרָא אֱלֹהֵי ה' בְּאֵלֵי מֶמְרָא" (בראשית יח, א) - אומר רש"י, אותו יום יום שלישי למילתו של אברהם היה, ובא הקב"ה לַבָּקָר את החולה. ומה קורה בזמן הביקור? - "וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא, וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו, וַיָּרָא וַיִּרְץ לְקִרְיָתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל" (שם, ב). הוא מבחין בְּאֵרֶחֶם הָעוֹמְדִים בחוץ, עוזב את הקב"ה ורץ לקבל את האורחים. איך עושים דבר כזה, לעזוב את הקב"ה כדי לכבד בשר ודם? - לומדים מכאן חז"ל, שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה² (שבועות לה, ב). לכן עוזב אברהם את השכינה, וניגש לטפל באורחים.

וכיצד מטפל אברהם בְּאֵרֶחֶם? - אומרת הגמרא כך: עוד לפני שהגיעו האורחים, אברהם שואף לאורחים עד כדי כך, שהוא שולח את אליעזר לראות אם יש עוברי אורח בחוץ כדי להכניסם לביתו. וכשאליעזר אומר שאין אורחים, אברהם אומר: "לית הימנותא בעבדי" (אין להאמין לַעֲבָד), והולך לבדוק בעצמו האם יש אורחים. הוא יושב בפתח אהלו בכמיהה לאורחים (ב"מ פו, ב), ומצטער כשאינו מוצא כאלו (רש"י בראשית יח, א). כדי שלא יצטער כל כך, שולח לו הקב"ה שלשה מלאכים בדמות אנשים, להיות לו לאורחים (רש"י שם).

"וַיֵּרָא, וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו... וַיִּרְץ לְקִרְיָתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל, וַיִּשָּׂא חוּ אֶרְצָה... (שם, ב). הוא רץ אל האורחים, ומשתחוה להם. "וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֵהָלָה אֶל שָׂרָה, וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סָאִים קָמַח סִלְתָּ לּוֹשִׁי וַעֲשִׂי עֲגוֹת³... וְאֵל הַבָּקָר רֵץ אַבְרָהָם.... וַיִּקַּח חֶמְאָה וַחֲלֵב וַיִּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּתֵּן לַפְּנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עָלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ" (שם, ו). הוא עומד עליהם לשמשם (אונקלוס). הכל בזריזות ובהתלהבות, עם כל הכבוד לאורחים, ועם כל הלב⁴. חז"ל אומרים, שבשכר מה שעשה אברהם אבינו באותו יום, זכו אח"כ בניו לכל מיני דברים. "בשכר 'חֶמְאָה וַחֲלֵב' - זכו

לברואים, למרות שקודם שנברא העולם לא היה חסר לאף אחד שום דבר, כי לא היה אף אחד חוץ ממנו. ממילא, כשאין עם מי לעשות חסד - צריך לברוא את מקבל החסד (מה ששייך, כמובן, רק אצל הקב"ה), או לחפש אותו בכל הכח, כפי שעושה אברהם (ב"מ פו, ב), כדי למלא את "תַּאֲנוֹת" החסד שלו.

מידת החסד אצל לוט וצאצאיו

מי שדבקה בו קצת ממידת החסד של אברהם, הוא לוט. לוט אמנם לא המשיך בדרכו של אברהם, אבל משהו ממידת חסד של אברהם נדבק בו. כשהוא רואה אורחים, הוא מכניס אותם הביתה במסירות נפש, מכין להם אוכל, "וּמִצֹּת אָפֶה וַיֹּאכְלוּ" (בראשית יט, ג), קצת מנסה ללכת בדרך של אברהם. אבל מלוט דווקא יצאו עמים שהתרחקו מישראל. "לֹא יָבֹא עִמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בְּקֶהֱל ה', גַּם דּוֹר עֲשִׂירֵי לֹא יָבֹא לָהֶם בְּקֶהֱל ה' עַד עוֹלָם". למה? מפני שהם ההיפך מאברהם, לא הולכים בדרך של אברהם. "עַל דָּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בְּלָחֶם וּבִמִּים בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם" (דברים כג, ה). אולי גם אחרים לא היו מקדמים את ישראל, אבל עליהם יש תביעה גדולה יותר. אתם באים מביתו של לוט שלמד מאברהם להכניס אורחים, למה לא קדמתם את ישראל בלחם ובמים? עליהם יש יותר תביעה מאשר על עמים אחרים. לכם יש מסורת של חסד, ראיתם איך צריכים לעסוק בחסד.

בכל זאת, החסד של לוט לא הלך לגמרי לאיבוד. "מואבי ולא מואבית, עמוני ולא עמונית" (יבמות עו, ב). הנשים של עמון ומואב מותרות לבוא בקהל ה', ומאחת מהן - מרות המואבית - יצאה כל מלכות בית דוד. מפני שהנשים כנראה כן עסקו בחסד, או שלא היו צריכות לעסוק בחסד. הגמרא דנה, שלכאורה גם על הנשים של עמון ומואב יש טענה, כי היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים, אך הגמרא אומרת לבסוף שלא, כי "פֶּלַע פְּבוּדָה בַּת מְלֶכֶךְ פְּנִימָה" (תהלים מה, יד), אין דרכה של אשה לצאת מן הבית, ולכן אין עליהן תביעה על הנשים למה לא קידמו את ישראל בלחם ומים. לכן הן זוכות להקים את מלכות ישראל עד מלך המשיח במהרה בימינו.

כשרות באה להתגייר, היא אומרת לנעמי: "אֵל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִנִי אֵלַי, עֲמֹךְ עִמִּי וְאַל תִּיָּחַד אֶלְהֵי. בְּאֲשֶׁר תְּמוֹתֵי אָמוֹת, וְשֵׁם אֶקְבֹּר" (רות א, טז-יז). הגמרא דורשת דרשה הלכתית למה אמרה את ששת הדברים הללו (יבמות מז, ב), אבל אני רוצה לומר בדרך אגדה למה אמרה את ששת הדברים האלה. היא מראה שהיא עוזבת את כל המסורת הקלוקלת של עמון ומואב. מניחה בצד את כל הקלוקלים שלהם. "אל אשר תלכי אלך", לא כמו לוט שנפרד מאברהם והלך לגור בסדום (בראשית יג, יא-יב). "ובאשר תליני אליך", לא כמו בנות לוט שלנו עם אביהם (שם יט, ל-לה). "עמך עמי", לא כמו בלק מלך מואב שאמר "הִנֵּה עִם יֵצֵא מִמִּצְרָיִם" (במדבר כב, ה). "ואלקיך אלקי", לא כמו בנות מואב שקראו לעם לאכול מזבחי אלהיהן (שם כה,

אברהם עושה הרבה חסד גם במושגים של עוה"ז, נותן לאורחיו אכילה ושתייה, לינה ולוויה, אבל עיקר החסד שאברהם אבינו עושה הוא לזכות את הבריות באמונה, שלא יהיו כופרים בה' אלא מאמינים בה', מלמד אותם להכיר שלא משלי אתם אוכלים אלא משל מי שאמר והיה העולם אתם אוכלים, זה החסד הגדול ביותר שאפשר לעשות עם בני אדם, לזכות אותם לחיי נצח בעולם הבא.

אונקלוס מתרגם, "אֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחַרְן" (בראשית יב, ה) - "נִפְשָׁתָא דשַׁעֲבִידוּ לְאוּרִיתָא". ומבאר רש"י, "שהכניסן תחת כנפי השכינה. אברהם מגייר את האנשים, ושרה מגיירת את הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאילו עֲשָׂאוֹם". אולי לא כולם קיבלו עליהם תרי"ג מצוות, אבל כולם נהיו עובדי ה', לא עובדי עבודה זרה. זה החסד העיקרי שעושה אברהם אבינו, וזהו חסד הרבה יותר איכותי מהחסד שעשה נח.

חסדו של אברהם לעומת חסדו של איוב

נח חי לפני אברהם, ולא היה שייך שיטען לה' למה אברהם נחשב יותר ממנו. אבל היה גם מי שחי אחרי אברהם אבינו, והוא באמת טען לקב"ה, למה אברהם נחשב יותר ממנו.

חז"ל אומרים, שאיוב טען כלפי ה': "בְּחוּץ לֹא יֵלֵךְ גֵּר, דְּלִתִּי לְאֶרֶץ אֶפְתָּח" (איוב לא, לב). נהגתי כמו אברהם! אברהם פתח באהלו ארבעה פתחים לארבע רוחות השמים, וכך עשיתי גם אני. כל אחד היה יכול להכנס ולסעוד בביתי כמו אצל אברהם. אם כך, מדוע לאברהם היה כל כך טוב, ולי כל כך רע?

אמר לו הקב"ה: אינך כמו אברהם! אצלך, מי שרגיל לאכול פת חטים (להבדיל מפת שעורים פשוטה), האכלת אותו פת חטים; מי שרגיל לאכול בשר, האכלת אותו בשר; ומי שרגיל לשתות יין, השקית אותו יין. אבל אברהם עשה יותר מזה. אצל אברהם, גם מי שלא היה רגיל במאכלים משובחים כאלה, קיבל בשר ויין וכל טוב, הרבה יותר ממה שהיה רגיל לאכול בביתו (אבות דר"נ פ"ז). הוא לא שאל את אורחיו מה הם רגילים לאכול, אלא הכין להם מיד את האוכל המשובח ביותר.

וביאר חותני, הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל, שהבדל זה בין החסד שעשה איוב לחסד שעשה אברהם, הוא לא רק הבדל בכמות החסד, אלא בעיקר במהותו ובמטרתו. אצל איוב - המטרה היא מילוי חסרונו של השני, ועשיית החסד היא רק כלי, להשיג באמצעותו את המטרה. ממילא, הוא נותן לאורח רק מה שחסר לו, ותו לא, שהרי גם כך המטרה מושגת. (וגם זוהי מדרגה גדולה, כמובן, ואין לזלזל בה).

אבל אצל אברהם אבינו אין זה כך. אצל אברהם אבינו, עשיית חסד היא מטרה בפני עצמה! הוא רוצה לגמול חסד! ממילא, הוא נותן לאחרים גם מה שלא חסר להם - שהרי גם זה חסד! אבל זהו כבר חסד במדרגה אחרת לגמרי, מעין מידת חסדו של הבורא ית', שברא את העולם כדי להיטיב

והחזרת אל אלקי אברהם בלב שלם, לכן היא זוכה להקים את מלכות בית דוד.

ב. "באשר תמותי אמות", לא כמו הרן אביו של לוט, שלא רצה למות על קידוש השם, רק אחרי שאברהם ניצל מנמרוד אמר הרן שגם הוא מאמין באלקי אברהם, ולכן הוא נשרף (רש"י בראשית יא, כח). "ושם אקבר", לא כמו אשת לוט שלא נקברה. היא עוזבת את כל המסורת הקלוקלת של לוט,

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח].
הקשר בפרשתנו שציין אליו הרב שליט"א במאמרו - "נהגה בן לשכה אשתך" (בראשית יח, י) ⇔ "והתברכו בנרעך כל גווי הארץ" (שם כב, יח).
ונראה שיש גם קשרים נוספים:
"וינא אליו ה' באלני ממרא" (שם יח, א) ⇔ "אשר יאמר היום ביהר ה' ינאה" (שם כב, יד).
"והוא ישב פתח האהל" (שם יח, א) ⇔ "וישב אברהם בכאר שבע" (שם כב, יט).
"וישא עיניו וינא והנה שלשה אנשים" (שם יח, ב) ⇔ "וישא אברהם את עיניו וינא והנה איל" (שם כב, יג).
"והנה בן לשכה אשתך" (שם יח, י) ⇔ "הרבה ארבה את ורעך ככוכבי השמים" (שם כב, יז).
"והנה בן לשכה אשתך" (שם יח, י) ⇔ "הנה ילדה מלכה גם הוא בנים לנחור אחיך" (שם כב, כ).
"והנה בן לשכה אשתך" (שם יח, י) ⇔ "ובתואל ילד את רבקה" (שם כב, כג). [הקשר הוא: לידת יצחק - לידת רבקה].
"והנה שמעת פתח האהל" (שם יח, י) ⇔ "עקב אשר שמעת בקלי" (שם כב, יח).
"והתברכו בנרעך כל גווי הארץ" (שם יח, י) ⇔ "הרבה ארבה את ורעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים... והתברכו בנרעך כל גווי הארץ" (שם כב, יז-יח).
2. אנו לומדים הלכה זו מאברהם. אבל מנין ידע אברהם שכך יש לנהוג? - לכאורה התשובה פשוטה: חז"ל אמרו, "מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה" (משנה קדושין פב, א). הרי שאברהם אבינו ידע את כל התורה כולה. מנין ידע אברהם את התורה קודם שניתנה? אמרו חז"ל: "נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים, והיו נובעות תורה" (ב"ר צה, ג). וא"כ, כפי שידע את כל התורה, כך ידע גם הלכה זו, שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכנה.
3. עי' רמב"ן שעמד על השאלה, "למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים?" הרי שיעור סעודה לאדם אחד הוא כשלוש או ארבע ביצים (עי' שו"ע אור"ח סי' שס"ח ס"ג). **ולשלשה בני אדם, הוא כתשעה או שנים עשר ביצים.** ואילו אברהם אומר לשרה "מקרי שלש סאים קמח סלת לוישי ונעשי עגות". שלש סאים הם **432** ביצים! (בסאה - קמ"ד ביצים). כמות הגדולה פי 35 ופי 45 מהנצרך! ועי' ברמב"ן שתירץ בשלשה אופנים. ולכאורה אפשר לומר עוד, שהדבר נבע ממידת חסדו המיוחדת של אברהם, שרצה להגיש לאורחיו סעודה בעין רחבה, בלי חשבון, ובמבחר גדול, כמבואר במדרש: שלש סאין - אחד לעוגות, ואחד לחביץ, ואחד למלוטמיה (ב"ר מח, יב), כדי שתהיה לאורחים הבחירה מאיזה מין לאכול, ובשפע רב, כדי שלא יחששו לאכול הרבה.
4. כפי שכתב הרמב"ן: "וטעם וְאֵל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם, כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב (עי' בראשית יד, יד), והוא זקן מאד וחלוש במילתו, הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם, ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם פן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו, ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו" (רמב"ן שם יח, ז).